

РЭЗЮМЕ ДАКЛАДАЎ СУПРАЦОЎНИКАЎ ФІЛАЛАПЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА, ПАДРЫХТАВАНЫХ ДА МІЖНАРОДНАГА З'ЕЗДА СЛАВІСТАЎ (МАКЕДОНИЯ, ОХРЫД, ВЕРАСЕНЬ 2008 г.)

С.А. ВАЖНІК

Параметрызацыя дыстрыбуцыйных уласцівасцей дзеяслоўнага прэдыката ў сінтаксічных слоўніках славянскіх моў

Прайшло ўжо дастаткова часу, каб аб'ектыўна ацаніць дасягненні сінтаксічнай навукі ў плане стварэння сінтаксічных слоўнікаў (СІС). Славянская сінтаксічная лексікаграфія зрабіла значны якасны скачок, прайшоўшы шлях ад *слоўніка кіравання* - да *слоўніка сінтаксічных мадэлей*.

У сувязі з тым, што ў СІС апісваецца прынцыпова новы для лексікаграфічнай практыкі матэрыял, аўтары СІС вымушаны былі распрацаваць лексікаграфічныя параметры, якія істотна адрозніваюцца ад параметраў класічных (тлумачальных і перакладных) слоўнікаў. Так, найбольш прадуктыўнымі ўзроўнямі параметрызацыі з'яўляюцца *фармальна-граматычны* і *катэгарыяльна-семантычны*, што прадстаўлены ва ўсіх існуючых СІС. Другая па «прадуктыўнасці» група прадстаўлена *логіка-сінтаксічным* узроўнем (50 % прадуктыўнасці). Трэцюю «рэйтываваю» групу складаюць *логіка-семантычны* і *лексічны* ўзроўні (17 %).

У дакладзе прадстаўлены тры традыцыі ў стварэнні СІС: «*заходнеўрапейская*» (СІС Г. Хэльбіга і В. Шэнкеля; К. Палянскага; М. Каўкі; М. Паповай; Н. Свазілавай і інш.); «*савецкая (руская)*» (СІС М. Пракаповіча; Д. Разенталя; П. Дзянісава, У. Маркоўкіна і інш.; Ю. Абрэсяна і Э. Пал; І. Мельчука, А. Жалкоўскага; Л. Васільева; Г. Золатавай; Л. Бабенкі і інш.) і «*ўласна беларуская*» (СІС В. Мартынава, М. Ярмаш, П. Шубы і інш). Адзначаецца спецыфіка і навізна рускіх і беларускіх СІС на агульнаславянскім фоне.

С.М. ЗАПРУДСКІ

Беларускі і чэшскі моўны пурызм: агульнае і спецыфічнае

У адрозненне ад чэшскага беларускі пурызм не стаў устойліва аформленай з'явай і да апошняга часу прыцягваў адносна мала ўвагі (выключэннем з'яўляецца грунтоўная кніга П. Векслера). На розную ступень вывучанасці беларускага і чэшскага пурызму ўплывае агульна- (неаднолькавы) стан распрацоўкі тэорыі літаратурнай мовы ў Беларусі, з аднаго боку, і ў Чэхіі - з другога.

Для чэшскіх мовазнаўцаў, выхаваных на спадчыне тэарэтычна аформленага ў працэсе барацьбы з пурызмам Пражскага лінгвістычнага гуртка, пурызм у асноўным ужо стаў гістарычнай з'явай. Для беларускіх мовазнаўцаў пурызм - гэта пакуль не толькі тэорыя, але і надзённая лінгвістычная практыка.

У дакладзе аналізуюцца агульныя і спецыфічныя рысы беларускага і чэшскага моўнага пурызму ў залежнасці ад сацыяльных і гістарычных параметраў гэтай з'явы. У прыватнасці, разглядаюцца: псіхалагічная матывацыя да пурыстычнай дзейнасці; выбар альтэрнатывы запазычанням; ступень інтэграванасці адпаведных пурыстычных рухаў у нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва; пурызм як складовая частка пэўных ідэалагічна-эстэтычных плыней; сімвалічная функцыя пурызму; яго інтэнсіўнасць; аб'екты для адштурхоўвання і ўзоры для пераймання; пурызм і стадыя развіцця літаратурнай мовы; уцягнутасць розных моўных узроўняў; эфектыўнасць пурызму; працягласць культывавання; роля канкрэтных асоб і інстытуцый.

А.А. ЛУКАШАНЕЦ

Міжславянскае моўнае ўзаемадзеянне і дынаміка літаратурнай нормы (беларуская мова паміж рускай і польскай)

Фарміраванне і станаўленне норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы ў ХХ ст. шмат у чым абумоўлена ўплывам рускай і польскай моў, які ў розныя перыяды насіў розны характар і ў той ці іншай ступені закрануў усе ўзроўні моўнай сістэмы.

Найбольш выразнымі тэндэнцыямі, што перыядычна змяняюць адна другую і істотна ўплываюць на характар фарміравання і дынаміку літаратурных норм беларускай мовы ў XX ст., з'яўляюцца тэндэнцыі міжмоўнага збліжэння і адштурхоўвання.

Тэндэнцыя міжмоўнага збліжэння, якая асабліва выразна праявілася на пачатковым этапе фарміравання літаратурных норм беларускай мовы, спрыяла замацаванню ў якасці літаратурнага стандарта моўных элементаў, агульных (або падобных) з элементамі суседніх славянскіх моў.

Пурыстычная тэндэнцыя міжмоўнага адштурхоўвання, характэрная для 1920-х г. і канца XX ст., наадварот, звязана з арыентацыяй на ўласныя, нацыянальна маркіраваныя (у параўнанні з суседнімі славянскімі мовамі) моўныя сродкі і пераважнае замацаванне іх у якасці літаратурнага стандарта.

Узаемадзеянне абедзвюх названых тэндэнцый, відаць, трэба лічыць вызначальным у развіцці сучасных нацыянальных моў. Аднак у беларускай стандартнай мове гэтыя тэндэнцыі ў канцы XX - пачатку XXI ст. маюць узаемавыключальны характар і па-рознаму судносяцца з суседнімі рускай і польскай мовамі, што прыводзіць да змен літаратурнай нормы, дублетнасці і канкурэнцыі моўных элементаў, у прыватнасці, у сферы лексікі і словаўтварэння.

Н.Б. МЯЧКОЎСКАЯ

Класы ідыём і іх карэляты ў механізмах дыхранічнай фразеалогіі (на матэрыяле ўсходнеславянскіх, славенскай і польскай моў)

Асноўныя класы фразем вылучаюцца па наяўнасці або адсутнасці ў фраземы чатырох дыферэнцыйных прыкмет: ідыяматычнасць, вобразнасць, устойлівасць, кампаратывнасць. Вылучаныя 10 класаў фразем адрозніваюцца, акрамя характэрнага набору прыкмет, таксама па генезісе - па тым, якія фактары і працэсы вядуць да з'яўлення адзінак кожнага разраду. Так, фразеалагічны адзінствы і вобразныя фраземы-параўнанні (I і II класы, у кожнай мове гэта самыя прадуктыўныя тыпы фразем) узнікаюць у выніку шматразовага ўзнаўлення спалучэння слоў, якое перадае пэўны вобраз з'явы, што ствараецца неўзуальнасцю семантыкі хаця б аднаго з кампанентаў або ўсяго спалучэння. Нявобразныя ўстойлівыя ідыёмы (III клас, падвід фразеалагічных зрашчэнняў, як бел. *бібікі біць*) і нематываваныя параўнанні (IV клас, як рус. *аки тать в ночи*) утвараюцца ў выніку ўзнаўлення словаспалучэнняў, у якіх адзін або некалькі кампанентаў выйшлі з ужытку; пры гэтым калі адзін з кампанентаў існуе ў сучаснай мове, то ў фраземе ён выступав у неўзуальным значэнні (рус. *притча во языцех*). Няўстойлівыя зрашчэнні (V клас, як бел. *пад шапачны разбор*), а таксама нявобразныя і няўстойлівыя фраземы-параўнанні (VI клас, як славен. *hudoben je, kar da je pod klobukem*, польск. *gtup jak stotowe nog!*) узнікаюць у выніку страты вобразнай матываванасці фраземы, калі яна стала ўжывацца за межамі першапачатковага кантэксту. Неідыяматычныя, але ўстойлівыя фраземы (злучэнні, VII клас, як бел. *гордзіеў вузел*, укр. *козубом стати*, польск. *chodźcie na węgry*) узнікаюць з такіх свабодных (вобразных і нявобразных) спалучэнняў, у якіх адзін з кампанентаў паступова звужыў сваю спалучальнасць і стаў семантычна недастатковым. У выніку аналагічных працэсаў з'яўляюцца ўстойлівыя параўнанні з архаічным эталонам (VIII клас, як рус. *черный как смоль*). Неідыяматычныя і няўстойлівыя фраземы (IX клас, паводле М.М. Шанскага, - фразеалагічныя выразы; паводле І.А. Мельчука, - квазі-ідыёмы, ці квазі-фраземы, як бел. *шалець з раскошы*, славен. *prisilni jopic*), а таксама неідыяматычныя фраземы-параўнанні (X клас, як белы *як снег*) узнікаюць у выніку частага паўтору актуальнага спалучэння слоў (якія ў дадзенай фраземе выступаюць у сваіх узуальных значэннях).

Б.Ю. НОРМАН

Парадоксы славянскай дзеяслоўнай зваротнасці

Зваротнасць у сучасных славянскіх мовах - гэта чыста фармальная і ўнутрана разнародная прыкмета аддзеяслоўных дэрыватаў, што маюць адносіны да розных аспектаў моўнай сістэмы: да словаўтварэння, словазмянення, сінтаксісу і стылістыкі.

Самы выразны і глабальны парадокс зваротнасці ў славянскіх мовах - гэта надзвычай шырокая поліфункцыянальнасць зваротнай марфемы *-ся/-сь, -ся/-ца, се, се, sa, sie*. З яе дапамогай могуць выражацца такія зместавыя катэгорыі, як пасіўнасць, безасабовасць, узаемнасць (рэцыпрочнасць), алетычная і дэантычная мадальнасць і г. д.

Акрамя таго, да ліку парадоксаў славянскай зваротнасці можна аднесці:

- тое, што ў некаторых мовах зваротная марфема захоўваецца пры ўтварэнні аддзеяслоўных назоўнікаў;
- тое, што ў некаторых мовах зваротная марфема захоўвае адносную пазіцыйную свабоду і магчымасць «інкарпарацыі» пры некалькіх дзеясловах;
- тое, што ў некаторых мовах наяўнасць пры дзеяслове зваротнай марфемы не выключае наяўнасці прамога аб'екта;
- тое, што ў асобных выпадках зваротная марфема можа ўвогуле страчваць свае значэнне;
- тое, што ў дэрывацыйнай гісторыі дзеяслова зваротная марфема можа семантычна судносіцца не толькі з суб'ектам, але і з іншымі актантамі.

А.С. СУРКОВА

**Лексікон і структура прадстаўлення навуковых
ведаў у старажытнаславянскім дыскурсе
(на матэрыяле помнікаў Кірыла-Мяфодзіёўскага корпуса)**

Праблематыка даклада звязана з уяўленнем аб ведах як аб феномене навукі і культуры, што ахоплівае цэлы комплекс анталагічных і гнэсеалагічных аспектаў кагнітыўнай дзейнасці. У сувязі з гэтым разглядаюцца важнейшыя логіка-філасофскія катэгорыі і ідэі, якія ўжываліся для абфунтавання і прадстаўлення сутнасці навуковага, рэлігійнага і мастацкага гносіса, а таксама прапануюцца некаторыя метадыкі аналізу старажытнага тэксту з пункта погляду інтэрпрэтацыі змешчаных у ім экспліцытна і/ці імпліцытна спецыяльных (тэарэтычных) ведаў.

У прыватнасці, даследаванне прадугледжвае рэканструкцыю і аналіз лексікону і сістэмы сувязей паміж элементамі навуковых ведаў, прадстаўленых у сярэднявечным метамоўным дыскурсе. Маладаследаванымі з гэтага пункта погляду з'яўляюцца помнікі Кірыла-Мяфодзіёўскага корпуса, што аб'ядноўваюць разнастайныя ў жанравых адносінах тэксты, сярод якіх трэба вылучыць сачыненні філалагічнага зместу. Аналіз гэтых помнікаў накіраваны на сістэмнае прадстаўленне асноў паняццёвага ладу і канцэптualaнага апарату эксплікаванай у іх структуры ведаў аб мове. Пры гэтым мы не імкнёмся перакласці на мову сучаснай навукі лінгвістычныя канцэпцыі старажытнаславянскіх аўтараў IX-X ст., паколькі ўсведамляем, што рэканструяваныя тэрміны і навуковыя паняцці мелі ў час стварэння гэтых канцэпцый іншае значэнне, бо былі інтэграваны ў іншую сістэму ведаў. Наша мэта - прадставіць веды аб мове на дадзеным этапе славянскай гісторыі як адзіную структуру, якая вызначала тэндэнцыі станаўлення ўласна лінгвістычных ведаў у наступныя перыяды развіцця літаратурна-пісьменнай і граматычнай культуры славян.

М.В. ТРУС

Мінарытарныя славянскія літаратуры першай трэці XX стагоддзя: асаблівасці

Пераасэнсаванне гісторыі славянскіх літаратур, іх месца ў канцэпцыйных сусветнай літаратуры як адна з важных задач сучаснай славяназнаўчай навукі.

«Малыя», «негістарычныя», ці мінарытарныя, народы? Сутнасць праблемы і магчымыя варыянты погляду на яе.

Грамадска-палітычная дынаміка і кантэкст нацыянальнага станаўлення літаратур (македонскай, сербалужыцкай, русінскай і г. д.): ад народніцкіх праграм, адраджэнцтва, традыцыйна-абарончай накіраванасці прыгожага пісьменства пачатку XX ст. да дзяржаўнага культурнага будаўніцтва 20-30-х гг. XX ст. Вызначальныя характарыстыкі літаратурнага развіцця гэтага часу: паскоранасць, сінкрэтызм ці сімулятаннасць?

Рэалізацыя важных фактаў літаратурнага жыцця: засваенне паэтыкі сімвалізму, неарамантызму і авангардысцкіх плыней, рэалістычная і фальклорная дамінанты творчасці.

Актывізацыя міжкультурнага дыялога, творчае ўвасабленне агульнай устаноўкі на пераадоленне нацыянальнай замкнёнасці, узбагачэнне фальклорнай традыцыі, (не)прыняцце ўплываў еўрапейскага мастацтва як аснова фундаменту нацыянальнай літаратурнай класікі.

Агульнае і адметнае ў літаратурным развіцці мінарытарных славянскіх народаў азначанага перыяду, праекцыя на гісторыю беларускага мастацкага слова.

І.А. ЧАРОТА

**Працэсы глабалізацыі і ўзаемасувязі меншых славянскіх народаў
(на прыкладзе беларуска-македонскіх і беларуска-славацкіх кантактаў)**

Працэсы глабалізацыі і ўзаемасувязі літаратур меншых славянскіх народаў як рэальнасць і як аб'ект асэнсавання.

Сутнасць выкліканых названымі працэсамі супярэчнасцей. Узнікненне праблем, асабліва значных і актуальных для ўсіх гуманітарных і непасрэдна філалагічных навук. Іх праявы на макра- і мікраўзроўнях, дынаміка развіцця ўвогуле і ў асобных кантэкстах, наяўныя вынікі і перспектывы, магчымасці ўздзеяння на самыя працэсы.

Удакладненне зместу паняццяў «глабалізацыя» (у адносінах да культуры і літаратуры), «сусветны культурны кантэкст», «агульнаеўрапейская культурная прастора», «мультыкультурнасць», «славянская культурная/літаратурная супольнасць», «культуры/літаратуры меншых славянскіх народаў». Агульны, аказіянальны і прыватна-тэрміналагічны сэнс азначэння «меншыя» ў дачыненні да тых народаў, якім прысвечаны даклад.

Асаблівасці нацыянальна-гістарычнай і культурнай ідэнтыфікацыі беларусаў, македонцаў і славакаў (гістарычныя ўмовы суіснавання ў адной дзяржаве з іншымі народамі, час набывання і працягласць уласнай дзяржаўнасці, прадстаўленасць знешняму свету, сцвярджэнне нацыянальных моў, развіццё самасвядомасці, успрыманне «звонку»...). Разгляд рэальных і патэнцыяльных магчымасцей удзелу названых народаў з іх культурнымі набыткамі ў глабальнай сістэме сувязей.

Гістарычны агляд працэсаў канвергенцыі/дывергенцыі ў развіцці славянскіх літаратур.

Аналіз беларуска-македонскіх і беларуска-славацкіх літаратурных кантактаў за апошнія 15-20 гадоў.

Абагульненне выкладзенага паводле крытэрыяў «рэальнае», «жаданае», «патрэбнае».

Падрыхтаваў кандыдат філалагічных навук, дацэнт С.А. Важнік